

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Instytucja teatru zaangażowanego w przestrzeni życia publicznego na przykładzie działalności Teatru Polskiego w Bydgoszczy

Imię i nazwisko autora pracy: Paulina Wenderlich

Imię i nazwisko promotora pracy: dr hab. Janusz Golinowski, prof. UKW

Słowa kluczowe: instytucja kultury, teatr zaangażowany, polityczność, upolitycznienie, Teatr Polski, Bydgoszcz

Głównym celem rozprawy jest wykazanie, na przykładzie działalności Teatru Polskiego w Bydgoszczy, wielowymiarowości funkcjonowania instytucji teatru zaangażowanego w przestrzeni publicznej. Autorka rozprawy dokonała analizy instytucji teatru zaangażowanego na tle zmian społeczno-politycznych, nakreśliła wielowymiarowość i wielowątkowość zjawisk polityki w relacjach ze sferą kultury symbolicznej, co pozwoliło na gruntową analizę mechanizmów upolitycznienia polskich instytucji kultury (w tym praktyk teatralnych) w warunkach demokratycznych i niedemokratycznych. W kolejnym etapie procesu badawczego przyjrano się mechanizmom i efektom działania sztuki zaangażowanej oraz instytucji teatru jako społecznego medium angażującego i zaangażowanego w Polsce. Autorka rozprawy przywołała definicje polityczności, upolitycznienia oraz polityki. Ostatnie z wymienionych pojęć zostało przeanalizowane w ramach dwóch głównych perspektyw – węższej (kratocentrycznej) i szerszej (socjocentrycznej). Szczególną uwagę poświęcono ujęciu drugiemu, w ramach którego badano relacje na gruncie sztuka-polityka.

Problem badawczy podjęty przez autorkę dysertacji zawiera się w analizie i określeniu wielowymiarowości funkcjonowania instytucji teatru zaangażowanego w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem okresu po 1989 r. Jest to tematyka niezwykle interesująca, choć dotychczas słabo zgłębiona na gruncie nauk o polityce. Autorka rozprawy skupiła się na teatrze dramatycznym (repertuarowym), ponieważ to w jego obrębie nastąpiły najbardziej istotne zmiany w treści i formie zjawisk scenicznych po 1989 r. W celu wykazania różnych czynników wpływających na zaangażowany charakter praktyk teatralnych (także w kontekście teatru jako instytucji) opisano i wyjaśniono zarówno doświadczenia Polski Ludowej, jak i funkcjonowanie polskiego teatru w warunkach demokratycznych. Powstanie Trzeciej Rzeczypospolitej, będące ogólnonarodowym wstrząsem we wszelkich dziedzinach życia (również w sektorze kultury i jej pozycji w warunkach kapitalistycznych), dostarczyło nowych wyzwań, narodziło szereg pytań, wątpliwości, w końcu kryzysów i manifestacji niezadowolenia. Bardzo szybko sztuka stała się laboratorium testującym dylematy i wyzwania współczesnego świata, które zaczęły dotyczyć także demokratycznej już Polski.

Teatr nie tylko towarzyszył tym procesom, ale także był ich uczestnikiem, stał się zwierciadłem napięć społecznych, niepokojów i problemów, które wyciągał na powierzchnię teatralnych scen, co było posunięciem niezwykle ryzykownym.

Przedmiotem badań podjętych w niniejszej rozprawie jest instytucja teatru zaangażowanego, którego egzemplifikacją jest działalność Teatru Polskiego w Bydgoszczy w latach 2006-2014, kiedy dyrektorem teatru był reżyser - Paweł Łysak. Zmieniając „politykę repertuarową” stworzył on teatr zaangażowany. Przykład bydgoskiej sceny teatralnej bardzo dobrze wykazuje różne perspektywy funkcjonowania teatru zaangażowanego w Polsce po 1989 r. Autorka dysertacji przeanalizowała nurty programowe, projekty artystyczne i edukacyjne, zaangażowanie w tworzenie lokalnej polityki kulturalnej oraz reakcje różnych grup społecznych i środowisk politycznych na tematy poruszane w konkretnych spektaklach. W rozprawie uwzględniono także konteksty historyczne, polityczne i społeczne, z jakimi musiała mierzyć się bydgoska scena teatralna od czasów jej powstania.

Problem badawczy jest złożony i wielowymiarowy, co wymagało określenia kilku pytań szczegółowych. To, w jaki sposób tworzony jest teatr (jako instytucja i jako miejsce realizacji dzieł scenicznych) w warunkach autorytarnych jest znane i przeanalizowane przez badaczy. Obecnie znacznie ciekawsze i wymagające analiz są odpowiedzi na pytania: Jakie czynniki wpłynęły na zmiany w polskim teatrze po 1989 r.?; Jaki jest charakter polskiego teatru zaangażowanego (jakie tematy podejmuje) i jaki jest stopień jego zaangażowania po 1989 r.?; Jak funkcjonuje teatr zaangażowany jako publiczna instytucja kultury i jakie są tego konsekwencje?; Z jakimi problemami teatr (również jako instytucja kultury) mierzy się w warunkach gospodarki wolnorynkowej?; Czy istnieje różnica między teatrem zaangażowanym a politycznym? Jeśli tak, to gdzie znajduje się granica między nimi pod względem treści i praktyki scenicznej?

Autorka rozprawy sformułowała następujące hipotezy badawcze:

- Zmiany zachodzące w obrębie sztuki, jej rola i funkcje uzależnione są od kontekstów, do których należą m.in. uwarunkowania historyczne, kulturowe, polityczne, społeczne, gospodarcze. Wzrost społecznego zagrożenia wolności implikuje silniejszą potrzebę oporu i tworzenia alternatyw również w sztuce. Jednocześnie bardziej ugruntowane poczucie wolności zwiększa rolę sztuki na polu umacniania partycypacji i podmiotowości jednostek we wspólnocie (perspektywy emancypacyjne).
- Sztuka zaangażowana może być płaszczyzną dla wyjaśniania i interpretowania zjawisk politycznych. Powstaje więc pytanie: Czy sztuka zaangażowana ma lub może mieć realny wpływ na zmiany w sferze społeczno-politycznej czy jest tylko zjawiskiem wspomagającym?

- Edukacja kulturowa (w tym techniki, strategię i formy artystyczne) może być ważnym narzędziem w inicjowaniu i umacnianiu aktywności społecznej oraz partycypacji obywatelskiej (edukacja przez sztukę).
- Publiczne instytucje kultury będące jednocześnie przestrzenią sztuki zaangażowanej (np. instytucje teatru zaangażowanego) mogą być szczególnie narażone na zmiany orientacji politycznych, decyzje władz państwowych lub/i samorządowych. Stąd może istnieć duże prawdopodobieństwo ich uzależnienia od czynników ekonomicznych (dotacji ministerialnych, samorządowych itd.) bądź formalno-prawnych (status i mechanizmy wyboru dyrektorów tych instytucji).
- Polski teatr po 1989 r. zaczął przejmować tematy i strategię pracy zarezerwowane wcześniej głównie dla teatrów awangardowych, niszowych, które najczęściej nie przybierały charakteru masowego i nierzadko borykały się z niedostatkiem finansowym. Te praktyki artystyczne coraz powszechniej zaczęły być wykorzystywane w obrębie najważniejszych i największych publicznych scen dramatycznych w Polsce, w konsekwencji stając się nurtem mainstreamowym. U podstaw niniejszej refleksji leży przekonanie autorki, iż podstawą tego zjawiska była silna potrzeba poruszania problemów, z którymi mierzyło się polskie społeczeństwo w „dojrzewającej” demokracji, w tym (re)interpretacja historii i działań politycznych.

Za punkt wyjścia przyjęto neoinstytucjonalną płaszczyznę teoretyczno-badawczą. W rozprawie odniesiono się również do interakcjonizmu symbolicznego i teorii dramaturgicznej. Ze względu na złożoność i potrzebę holistycznego ujęcia problemu badawczego w procesie badawczym wykorzystano następujące metody badawcze: metoda analizy źródeł archiwalnych, tekstowych; metoda porównawcza; metoda instytucjonalno-prawna; obserwacja uczestnicząca (autorka dysertacji była obserwatorem i uczestnikiem większości analizowanych zagadnień realizowanych w bydgoskim Teatrze Polskim w badanym okresie; doświadczenia te były niezwykle istotne w dokonaniu rzetelnej analizy przypadku).

Przeprowadzony proces badawczy umożliwił osiągnięcie celu badań. Odpowiedzi na wymienione powyżej pytania szczegółowe zawarto zarówno w poszczególnych podrozdziałach rozprawy, jak i w jej zakończeniu. Zweryfikowano także słuszność postawionych hipotez badawczych. Przeprowadzone badania doprowadziły do potwierdzenia prawdziwości założeń wstępnych, które uzupełniono o dodatkowe wnioski, uwagi i refleksje.

Summary of a Ph.D. Dissertation

Institution of an engaged theatre in the public life space on the example of the Teatr Polski w Bydgoszczy's activity

Author's first and last name: Paulina Wenderlich

Promoter's first and last name: dr hab. Janusz Golinowski, prof. UKW

Key words: institution of culture, engaged theatre, politicalness, politicising, Teatr Polski, Bydgoszcz

The main goal of the dissertation is to indicate the multidimensionality of functioning of an engaged theatre institution in public life on the example of Teatr Polski w Bydgoszczy's activity. The dissertation's author has performed the analysis of an engaged theatre institution on the background of social-political changes. She depicted that phenomena in politics in the relations with the symbolic culture sphere are multidimensional and multiplot which allowed to thoroughly analyse the mechanisms of politicising the institutions of culture (including theatrical practices) in both democratic and non-democratic environment. In the next stage of the research process, the author observed the mechanisms and effects of the engaged art's activity and the theatre institution as a social engaging and engaged medium in Poland. The author of the dissertation referred to the definitions of politicalness, politicising and politics. The last of the mentioned concepts has been analysed within two main perspectives - narrower (cratocentric) and wider (sociocentric). A particular emphasis has been put on the latter one within the scope of which the relations on the ground of art-politics have been studied.

The research problem picked up by the dissertation's author is embodied in analysis and defining the multidimensionality of functioning of an engaged theatre institution in Poland with a particular emphasis on the period after 1989. The matter is outstandingly interesting though poorly investigated in the light of political sciences so far. The author focused on the dramatic (repertory) theatre for this is the area within the range of which the most crucial changes in content and scene form phenomena have occurred after 1989. In order to indicate various factors affecting the engaged character of theatrical practices (also in the context of the theatre as an institution), both People's Poland's experience and functioning of the Polish theatre in democratic environment have been described and explained. Establishing The Third Republic of Poland, which became a nation-wide upheaval in all life areas (also in culture sector and culture's position in capitalist environment), provided new challenges, made a number of questions, doubts and eventually crises and manifestos of dissatisfaction emerge. Very soon has art become a laboratory testing the dilemmas and challenges of the

contemporary world which also started to relate to already democratic Poland. Not only has theatre accompanied these processes but was also their participant, it became the mirror of social tensions, anxieties and problems which were pulled out on the surface of theatrical scenes, and which was extremely risky.

The subject of the study undertaken in the dissertation herein is an engaged theatre institution the example of which is represented by the activity of the Teatr Polski w Bydgoszczy between 2006-2014 when a director Paweł Łysak was also the director of the Theatre. By changing the "repertory policy", he created an engaged theatre. The example of the Bydgoszcz theatrical stage depicts various perspectives of an engaged theatre functioning in Poland after 1989 very well. The dissertation's author has analysed programme mainstreams, artistic and educational projects, engagement in creating local culture policy as well as the reactions of different social groups and political environments on the topics touched in particular performances. The dissertation also includes the historical, political and social contexts which the Bydgoszcz theatrical scene had to handle with since its beginnings.

The research problem is complex and multidimensional which required to define a few detailed questions. The way the theatre is created (as an institution and as a place of stage works facilitation) in authoritative conditions is known and has been analysed by researchers. Currently, what is significantly more interesting and requiring analyses is answers to the following questions: Which factors affected the changes in the Polish theatre after 1989?; What is the character of the Polish engaged theatre (which topics does it touch) and what is the level of its engagement after 1989?; How does the engaged theatre function as a public culture institution and what are the consequences of that?; Which problems does the theatre (also as a culture institution) face with in conditions of free-market economy?; Is there a difference between an engaged theatre and a political theatre?; If yes, where is the border line between those two in scope of the content and stage practice?

The author formulated the following research hypotheses:

- Changes undergone in the area of art, art's role and its functions depend on contexts including historical, cultural, political, social and economic conditionings. Increase of social threat of freedom implicates stronger need of resistance and creating new alternatives also in art. Simultaneously, more grounded sense of freedom increases the role of art in the area of strengthening of participation and subjectivity of individuals in a community (emancipation perspectives).
- Engaged art may be a plane for explaining and interpreting of political phenomena. A question arouses: Does engaged art have or can it have a real influence on changes in socio-political sphere or is it only a supporting happening?

- Cultural education (including techniques, strategies and artistic forms) may be a significant tool in initiating and strengthening the social activity and civil participation (education through art).
- Public art institutions which are simultaneously the space for engaged art (e.g. engaged theatre institutions) may be particularly exposed to changes of political orientations, decisions of national or/and local authorities. Therefore, there might be a major probability of making them dependent on economic factors (ministry or local granting, etc.) or formal-legal factors (status and mechanisms of selecting directors for these institutions).
- Polish theatre after 1989 began to take over the topics and work strategies reserved earlier mainly for avant-garde and niche theatres which were mostly not adopted to be massive and often struggled with lack of finances. These artistic practices began to be used more commonly within the most important and the greatest public dramatic stages in Poland, becoming the mainstream as a result. A basis of this thought is the author's conviction that the reason for this phenomenon was a strong need of touching the problems which a Polish society had to deal with in the "maturing" democracy including (re)interpretation of history and political activities.

As a starting point, the neo-institutional theory-research plane was assumed. The dissertation also relates to symbolic interactionism and dramaturgic theory. Considering the complexity and the requirement of holistic approach to the research problem in the research process, the following research methods have been used: analysis of archived text sources, comparative method, institutional-legal method, participant observation (the dissertation's author was an observer and a participant of the majority of the analysed issues implemented in the Teatr Polski within the period of the research; this experience became essentially significant in making a thorough analysis of the case).

The conducted research process enabled to reach the aim of the research. The answers to the above mentioned detailed questions have been included in both relevant sub-chapters hereof and in the conclusion. The righteousness of the research hypotheses formulated have been verified. The conducted research led to confirm the verity of initial assumptions which have been supplemented with additional conclusions, remarks and reflections.